

สังคมสยาม-ไทย เป็นสังคมที่รู้จักติดต่อสมาคมกับ
ชาวต่างชาติมาเป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่การติดต่อใน
รูปการค้า ความสัมพันธ์ทางการทูต การแลกเปลี่ยน
ศิลปวิทยาการ ฯลฯ แต่องค์ความรู้และมุมมองความ
คิดที่มีต่อชาวต่างชาติ กลับยังคงเต็มไปด้วยอคติ

ABSTRACT

Jeremias van Vliet: The relationship between Siam and Netherlands and the heritage of historiographies in the 17th century

Kampol Champapan

This Article is presenting the result of the life and works of Jeremias van Vliet. He's a merchant of the Dutch East India Company (VOC) as travel came to Siam and residence in Ayutthaya in the 17th century. When Netherlands help save Ayutthaya in King Prasatthong reign in the war of Ayutthaya between Pattani. At the result of the good relationship between Siam and Dutch. And Jeremias van Vliet is favorite to King Prasatthong. During Jeremias van Vliet stayed in Ayutthaya, He's wrote Oral History as reflecting the view of the court along with the peoples in Ayutthaya Society.

Keywords: Jeremias van Vliet, Siam and Netherlands, Heritage of historiographies

ชีวิตและงานของ เยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ “วันวลิต” พ่อค้าฮอลันดาในสยามคริสต์ศตวรรษที่ 17

กำพล จำปาพันธ์

กล่าวนำ

หากจะกล่าวถึงบุคคลสำคัญท่านใดที่เป็นชาวฮอลันดาและมีประวัติเกี่ยวพันกับสยามในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 บุคคลที่เป็นที่รู้จักกันดี ทั้งในหมู่นักประวัติศาสตร์อาชีพและผู้ศึกษาเรื่องราวในประวัติศาสตร์แบบมือสมัครเล่น บุคคลนั้นก็เห็นจะได้แก่ นายเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ “วัน วลิต” ชื่อที่คนไทยนิยมเรียก เนื่องจากเป็นผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสำคัญที่ช่วยให้คนรุ่นหลังได้รับทราบเรื่องราวหลายอย่าง แตกต่างจากพระราชพงศาวดารที่แต่งโดยคนไทย คือ “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวัน วลิต พ.ศ. 2182”

นอกจากนี้ฟาน ฟลิต ยังเป็นเจ้าของผลงานทางประวัติศาสตร์อีก 2 ชิ้น ที่กลายเป็นหลักฐานอ้างอิงในหมู่นักประวัติศาสตร์และโบราณคดี คือเรื่อง “Description of the Kingdom of Siam” (การพรรณนาเรื่องราวราชอาณาจักรสยาม) และ “The Historical Account of the War of Succession following the death of king Pra Interajatsia, 22nd King of Ayuthian Dynasty” (บันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามแย่งชิงราชสมบัติหลังรัชกาลสมเด็จพระอินทราชา พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 22 ของกรุงศรีอยุธยา)

ชีวิตพ่อค้าตะวันตกในอยุธยานั้น ช่วงเวลาระหว่างที่เรือมาเทียบท่าจะมีเวลาว่างอยู่พอสมควร หลายคนก็เตร็ดเตร่ท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่างๆ ทั้ง

ในและนอกพระนคร ฟาน ฟลิต ก็เช่นกัน ทว่าการเดินทางท่องเที่ยวของเขาก็คือเป็นการเก็บข้อมูล นำเอามาย่อยทอดในรูปงานเขียนทางประวัติศาสตร์ สำหรับเป็นข้อมูลพื้นฐานอันเป็นประโยชน์ให้กับบริษัท VOC¹ อย่างสูงในการติดต่อประสานงานและการปฏิสัมพันธ์ทางการค้า เพราะเมื่อเข้าใจประวัติศาสตร์ก็จะเข้าใจสภาพสังคมวัฒนธรรมตลอดจนแบบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติต่างๆ ของกรุงศรีอยุธยาตามมานั่นเอง

แต่แม้ผลงานบันทึกประวัติศาสตร์ของเขาจะเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักประวัติศาสตร์ แต่เรื่องราวชีวิตความเป็นมา บทบาทของเขาต่อกรุงศรีอยุธยาบ้านฮอลันดา (ที่ตั้งของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (VOC) ในสยามตลอดจนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองกับเนเธอร์แลนด์ ก็ยังไม่เป็นที่รับรู้มากนัก บทความนี้จะอภิปรายประเด็นดังกล่าวข้างต้นโดยย่อ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้สำหรับงานวิจัยหัวข้อเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์และหรือกับประเทศตะวันตกในช่วงศตวรรษเดียวกัน ในขณะเดียวกันเมื่อตระหนักว่าประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทบุคคลในประวัติศาสตร์กับงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ มีความเกี่ยวข้องกันยากจะแยกขาดได้เบ็ดเสร็จ การนำเสนอในบทความนี้จึงเริ่มต้นโดยกล่าวถึงชีวประวัติ เพื่อให้ทราบเบื้องหลังความเป็นมาโดยย่อจากนั้นก็จะอภิปรายเกี่ยวกับมรดกทางประวัติศาสตร์นิพนธ์

อย่างที่ทราบกันว่า อยุธยาเป็นสังคมนานาชาติมีพ่อค้าต่างชาติเข้ามาค้าขายด้วยเป็นอันมาก นอกจากพ่อค้าชาวจีนและอินเดีย ที่รู้จักมักคุ้นกับชาวสยามมานาน ก็ยังมีพ่อค้าชาวเปอร์เซีย, ญี่ปุ่น, มัวร์, ชาวยุโรป ก็ได้แก่ โปรตุเกส,

¹ ชื่อย่อของบริษัทการค้าของฮอลันดาคริสต์ศตวรรษที่ 17 คือ “บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์” หรือ “The Dutch East India Company” (ในภาษาอังกฤษ) หรือ “Vereenigde Oost-Indische Compagnie” (ในภาษาดัตช์) ดูรายละเอียดเกี่ยวกับบริษัท VOC ที่สยามใน Bhawan Ruangsilp. *Dutch East India Company merchants at the court of Ayutthaya : Dutch perceptions of the Thai kingdom, ca. 1604-1765* Leiden ; Boston : Brill, 2007.

ชีวิตและงานของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ “วันวลิต”
พ่อค้าฮอลันดาในสยามคริสต์ศตวรรษที่ 17

สเปน, อังกฤษ, ฝรั่งเศส, เดนมาร์ก, อิตาลี, ดัตช์หรือฮอลันดา เป็นต้น โดยมีชาวโปรตุเกสเดินทางเข้ามาติดต่อกับอยุธยาเป็นชาติแรก เข้ามาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โปรตุเกสได้บุกเบิกเส้นทางการค้าและการติดต่อสัมพันธ์กับชาวยุโรปชาติอื่น เมื่อโปรตุเกสเสื่อมอำนาจลง การค้ากับชาติตะวันตกก็ยังคงดำเนินอยู่ เข้าสู่ยุคที่พ่อค้าชาวดัตช์ (Dutch) มีบทบาทต่อการค้าของอยุธยากับตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 17²

จากเนเธอร์แลนด์สู่ราชอาณาจักรอยุธยา

ฟาน ฟลิต เกิดที่เมืองชีดัม (Schiedam) ประเทศฮอลันดา (เนเธอร์แลนด์ ในปัจจุบัน) เมื่อปี พ.ศ.2145/ค.ศ.1602 ในครอบครัวชนชั้นกลาง เป็นบุตรคนสุดท้องของนาย Eewout Huybrechtszoon กับนาง Maritge Cornelisdochter van Vliet แม้เราจะไม่ทราบว่าการศึกษาของฟาน ฟลิต เป็นอย่างไร แต่ก็สันนิษฐานได้จากลักษณะการปฏิบัติงาน การตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ และที่สำคัญคือความสามารถในการแต่งหนังสือพระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ และบันทึกต่างๆ ซึ่งกลายเป็นเอกสารสำคัญของบริษัท VOC ในเวลาต่อมาย่อมเป็นสิ่งสะท้อนว่า ฟาน ฟลิต จัดเป็นผู้มีการศึกษาระดับสูงพอสมควร ทั้งยังเป็นปัญญาชนคนสำคัญคนหนึ่งของเนเธอร์แลนด์ เมื่อโตเป็นหนุ่มจากนิสัยรักการเดินทางผจญภัย ก็ได้สมัครเข้าทำงานกับบริษัท VOC ที่เมืองรอตเตอร์ดัม (Rotterdam) เขายังมีพี่น้อง 2 คน (ไม่ปรากฏชื่อ) ทำงานอยู่ในบริษัทนี้ด้วย³

ฟาน ฟลิต ได้เดินทางออกจากเนเธอร์แลนด์ด้วยเรือ Het Wapen van Rotterdam (The Rotterdam Arms) เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2171 ถึงเมืองปัตตาเวีย (ปัจจุบันคือกรุงจาร์การ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย) เมื่อ พ.ศ. 2172 ก่อน

² สุราชัย ยัมประเสริฐ. “ความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและราชอาณาจักรสยาม” วารสารยุโรปศึกษา ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2545) น. 68-105.

³ กรมศิลปากร. ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539) น. 4.

จะได้รับคำสั่งให้ไปประจำที่ญี่ปุ่น และได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นพ่อค้า ผู้ช่วย นายโยสต์ เซาเติน (Joost Schouten) ผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา หรือ “หัวหน้าบ้านฮอลันดา” (คำที่ใช้เรียกผู้นำชุมชนบ้านฮอลันดาของชาวอยุธยา) ต่อมาใน พ.ศ. 2176 ฟาน ฟลิต ก็ได้เลื่อนตำแหน่งเป็น ผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา แทนนายโยสต์ เซาเติน ที่ต้องกลับไปปัตตาเวีย เพื่อรับตำแหน่งใหม่⁴

ในช่วงที่อยู่ในสยาม ฟาน ฟลิต ได้มีภรรยาแล้ว แต่เป็นที่รู้กันดีเพราะนางเป็นสมาชิกคนสำคัญของบ้านฮอลันดา ชื่อว่า “นางออสต” (Osoet Pegua) หญิงมอญเชื้อสายพะโค (หงสาวดี) โดยทั้งคู่มีบุตรสาว 3 คน ภายหลังเมื่อฟาน ฟลิต ออกจากสยามในปี พ.ศ. 2184 จึงได้มีศึกชิงลูกกัน ทะเลาะกันข้ามประเทศ เพราะฟาน ฟลิต ต้องการนำเอาลูกเดินทางออกนอกประเทศไปกับตนด้วย แต่นางออสตไม่ยินยอม นางได้ใช้อิทธิพลเครือข่ายที่มีกับฝ่ายในของราชสำนักสยาม ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ขัดขวางอย่างเต็มที่ ทำให้พระเจ้าปราสาททองไม่อนุญาตให้ลูกของฟาน ฟลิต ออกนอกราชอาณาจักรสยาม จนกระทั่งเมื่อเปลี่ยนรัชกาลมาเป็นสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จึงทรงพระราชทานอนุญาตให้ลูกของฟาน ฟลิต ได้เดินทางไปใช้ชีวิตอยู่กับบิดา⁵

หลังจากปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้อำนวยการสถานีการค้าในสยามเป็นเวลา 9 ปี ฟาน ฟลิต ก็ได้เดินทางกลับไปยังปัตตาเวีย และได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองมะละกาคนที่ 2 เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2185 อยู่ในตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองมะละกาเป็นเวลา 5 ปี ก็ได้กลับไปใช้ชีวิตบนปลายที่เนเธอร์แลนด์ เมื่อ พ.ศ. 2190 และใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านเกิดจนเสียชีวิต เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2206 รวมอายุ 61 ปี⁶

⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 5-6.

⁵ อีรวัด ฌ บ็อมเพร. “ออสต : ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างสตรีในสังคมอยุธยากับพ่อค้าชาวต่างชาติ” ใน สุวดี เจริญพงศ์ และ ปิยนาล บุณนาค (บก.). สตรีแถวหน้าในประวัติศาสตร์เอเชีย (กรุงเทพฯ : บ้านพิทักษ์อักษร, 2550) น.239-266.

⁶ กรมศิลปากร. ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย, น. 6.

ในช่วงที่อยู่กรุงศรีอยุธยา ฟาน ฟลิต ปฏิบัติหน้าที่ผู้ช่วยของนายโยสต์ เขาเต็น อยู่เป็นเวลา 2 ปี โยสต์ เขาเต็น ก็ได้ย้ายไปจากกรุงศรีอยุธยา เพื่อรับตำแหน่งใหม่ ข้าหลวงใหญ่ของฮอลันดาที่ประจำอยู่กรุงปัตตาเวีย จึงได้พิจารณาแต่งตั้งให้ฟาน ฟลิต เป็นผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยา สืบต่อจากนายโยสต์ เขาเต็น เนื่องจากเห็นว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทั้งยังมีประสบการณ์การทำงานอยู่กรุงศรีอยุธยามาก่อน จนเป็นที่รู้จักดีในหมู่พ่อค้าที่อาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ถือเป็นผู้มีฐานะมั่งคั่งผู้หนึ่งในกรุงศรีอยุธยา ฟาน ฟลิตได้รับการส่งมอบทรัพย์สินทั้งหมดของบริษัท VOC ที่ทิ้งอยู่ข้างหลังในราชอาณาจักรสยามรวมเป็นมูลค่ากว่า 141,873 เหรียญฟลอริน⁷ นอกจากนี้เขายังได้รับการโปรดปรานจากสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ให้มีตำแหน่งยศขุนนางสยามเป็น “ออกหลวงสุรสาคร” ซึ่งเป็นตำแหน่งยศขุนนางระดับสูงของกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย

สภาพการค้าของบริษัท VOC ของฮอลันดาในสยาม

เมื่อได้รับตำแหน่งผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา กล่าวกันว่า ฟาน ฟลิต มีความกระตือรือร้นในการทำงานจัดซื้อหาสินค้าประเภทต่างๆ เพื่อบรรทุกเรือเดินสมุทรส่งออกไปค้าขายยังต่างประเทศ พระเจ้าแผ่นดินสยามก็ทรงดำเนินการค้า โดยส่งสำเภาหลวงไปค้าขายด้วย ด้วยความมานะพยายามและความเฉลียวฉลาดมองการณ์ไกล เรือสินค้าที่ส่งไปจากอยุธยา มักประสบความสำเร็จได้กำไรงาม ในยุคที่ฟาน ฟลิต เป็นหัวหน้าบ้านฮอลันดา เขาสามารถส่งสินค้าลงเรือใหญ่ได้คราวละ 4 ลำเป็นอย่างน้อย ได้สินค้าบรรทุกใส่ลำเรือเต็มระวาง โดยเฉพาะการค้ากับญี่ปุ่นซึ่งได้กำไรงาม เพราะฮอลันดาเป็นหนึ่งในสองชาติ (อีกชาติคือ จีน) ที่ได้รับอนุญาตจากโชกุนโตกุอาวภายหลังจากที่ญี่ปุ่นประกาศนโยบายปิดประเทศ ให้สามารถเดินเรือไปค้าขายกับญี่ปุ่นได้ที่เมืองท่านางาซากิ

⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 7.

สำหรับมูลค่าการค้าขายในสมัยนั้น ตัวอย่างข้อมูลที่ปรากฏใน “เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา” (Dutch Papers 1608-1620, 1624-1642)⁸ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2179/ค.ศ.1636 ฟาน ฟลิต ได้ส่งสินค้าจากอยุธยาไปค้าขายกับญี่ปุ่น บรรทุกเรือราแปปกับเรือโนร์ทวิต สินค้าจำนวนมากมีมูลค่ารวมกว่า 67,809 เหรียญฟลอรีน⁹ รายการสินค้าได้แก่ หนังกวาง 103,480 แผ่น, หนังกวางกระเบน 17,960 แผ่น, ไม้ฝาง 3,650 ทาบ, Cambodia nuts 1,600 ลูก, เขาควาย 3,700 เขา, ไม้กฤษณา 400 ชั่ง, น้ำตาลหม้อ 150 ทาบ, หวาย 200 มัด, หนังกวางแดงลอกแล้ว 1,200 แผ่น เป็นต้น¹⁰ ในเดือนปีเดียวกันนั้น (กรกฎาคม พ.ศ. 2179) ฟาน ฟลิต ยังได้ส่งเรือบอมเมลกับเรือวาร์มอนต์ไปยังไต้หวัน บรรทุกสินค้าไปมีมูลค่ารวมกันทั้งสิ้น 14,884,17.8 เหรียญฟลอรีน มีรายการสินค้า ได้แก่ ไม้ฝาง 2,000 ทาบ, ตะกั่วของไทย 300 ทาบ, ยางรัก 36 ¾ ทาบ, ไม้กฤษณา 11 ¼ ทาบ, ข้าว 7 ½ เกวียน, ข้าวเปลือก 35 เกวียน, ไม้สักซุง 132 ท่อน, ไม้สักแผ่น 150 แผ่น เป็นต้น¹¹

สินค้าที่จัดหาและบรรทุกใส่ลำเรือไปค้าขายแต่ละครั้งนั้น ไม่กำหนดแน่นอนว่าจะเป็นสินค้าใดบ้าง และปริมาณ ก็ขึ้นกับว่าพ่อค้าจะจัดหาได้เท่าใดในปีนั้น (พ.ศ.2179) ที่จริงเป็นปีที่สยามค้าข้าวได้ในปริมาณจำกัด เพราะเผชิญภัยน้ำท่วม ทำให้ข้าวในนาเสียหายเป็นอันมาก ทางกรุงจึงมีข้อห้ามไม่ให้ข้าวมองนอกพระราชอาณาจักร แต่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองซึ่งโปรดปรานฟาน ฟลิต อยู่มาก (เพราะอยู่ในวัยหนุ่มเหมือนกัน และเป็นนักผจญภัย ต่างกับชาวต่างชาติที่มาจากบ้านโปรตุเกสและฝรั่งเศส ในตอนนั้นที่ไม่เป็นทหารรับจ้าง ก็มักเป็นบาทหลวงสอนศาสนา) ก็ทรงอนุญาตให้ฟาน ฟลิต นำข้าวออกนอก

⁸ กรมศิลปากร. เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151-2163 และ พ.ศ.2167-2185 (ค.ศ.1608-1620 และ ค.ศ.1624-1642) แปลโดย นันทา วรณติวงศ์, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2513.

⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 18.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, น. 18-19.

พระราชอาณาจักรไปค้าขายได้¹²

กัปตันฟาน ฟลิต -ออกหลวงสุรสาคร ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ พระเจ้าปราสาททอง

ตั้งนี้ก่อนหน้านั้น ในปี พ.ศ.2177/ค.ศ.1634 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงประกาศทำสงครามกับปัตตานีและกัมพูชา VOC ได้ส่งเรือรบเข้ามาช่วยอยุธยาทำสงคราม จึงทรงโปรดปรานและให้ความเมตตาต่อชาวฮอลันดาในอยุธยาอย่างมาก ตัวอย่างการเป็นที่โปรดปรานและทรงไว้วางพระราชหฤทัย ได้แก่ การที่ฟาน ฟลิต ได้รับมอบเป็นตัวแทนของพระองค์ (พระเจ้าปราสาททอง) ให้อัญเชิญพระราชสาส์นพร้อมของขวัญไปมอบให้กับผู้สำเร็จราชการทั่วไปของฮอลันดา ประจำกรุงปัตตาเวีย เมื่อปี พ.ศ. 2184/ค.ศ.1641 โดยฟาน ฟลิต ได้เดินทางไปยังเมืองปัตตาเวียด้วยเรือรบขนาดกลางชื่อ เดอไรป์ ในพระราชสาส์นนี้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ยืนยันถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างอยุธยากับฮอลันดา ที่มีมาช้านาน นับแต่รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรเป็นต้นมา นอกจากนี้ในพระราชสาส์นนี้สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ยังกล่าวยกย่องฟาน ฟลิต ในฐานะผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา ที่ปฏิบัติหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี จนเป็นที่โปรดปราน¹³

นอกจากบทบาทต่อการค้าแล้ว ฟาน ฟลิต ในฐานะหัวหน้าบ้านฮอลันดา ยังมีหน้าที่ต้องดูแลคุ้มครองครอบครัวชาวฮอลันดาในสยาม เยียวชนชาวคริสต์ที่มีบิดาเป็นฮอลันดา ต่างได้รับการจัดส่งให้ออกนอกราชอาณาจักร เพื่อไปรับการศึกษา ภาษา ศาสนา และจริยธรรมตามหลักคำสอนของชาวคริสต์ที่ปัตตาเวีย โดยได้รับพระบรมราชานุญาตจากสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่มีข้อแม้ว่าเมื่อสำเร็จการศึกษาจะต้องเดินทางกลับสยาม กรณีลูกสาวฟาน ฟลิต กับนางออสตที่ไม่ได้รับพระบรมราชานุญาต คงเนื่องจากทรงทราบว่าจะเป็นการเดินทางไป

¹² กรมศิลปากร. ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย, น. 9.

¹³ เรื่องเดียวกัน, น. 12.

โดยไม่กลับสยาม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งนางออสต มารดาของเด็กที่ต่อสู้คัดค้าน การพรากลูกไปจากนาง และนางก็เป็นคนโปรดของพระมเหสีในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เป็นเหตุให้ต้องทรงให้ความกรุณาต่อนางออสตยิ่งกว่าฟาน ฟลิต สำหรับในกรณีนี้

ปกติการเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดิน สำหรับขุนนางไทยบางครั้งไม่ได้นำมาซึ่งลาภยศสรรเสริญ ตรงข้ามกลับจะได้รับความอิจฉาริษยาและเผชิญการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น แต่กรณีของพ่อค้าต่างชาติ ไม่มีปัญหาในเรื่องนี้ เพราะพ่อค้าต่างชาติโดยเฉพาะพ่อค้าฮอลันดาที่มีภาพเป็นพ่อค้าอย่างแท้จริง ไม่ใช่ทหารรับจ้างเหมือนอย่างโปรตุเกส ไม่ใช่คนกรบขามไรเหมือนอย่างญี่ปุ่น ไม่ใช่คนบุญเผยแผ่ศาสนาเหมือนอย่างเปอร์เซีย เหมือนอย่างบาทหลวงฝรั่งเศส พ่อค้าฮอลันดาจึงไม่มีบทบาทต่อกิจการภายในของราชสำนักมากนัก แต่จะคอยสนับสนุนบางกลุ่มอยู่ลับๆ เป็นครั้งคราว

ในปี พ.ศ.2184/ค.ศ.1641 ซึ่งเป็นปีใกล้กับปีที่ฟาน ฟลิต มีกำหนดจะต้องเดินทางกลับกรุงปัตตาเวีย ได้มีศุภสาสน์จากเสนาบดีของสยาม (ไม่ปรากฏนาม แต่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นเจ้าพระยาบวรราชนายก/เณกอะหมัด กุมมี เพราะเป็นผู้ดูแลกิจการค้าของกรมท่าขวา ซึ่งเป็นกรมท่าที่เกี่ยวข้องกับการค้าฝิ่นตะวันตกในสมัยนั้น) ไปถึงนายอันโตนิโอ ฟาน ดิเมน (Antonio van Diemen) ผู้สำเร็จราชการทั่วไปของฮอลันดา ประจำกรุงปัตตาเวีย ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของฟาน ฟลิต มีใจความสำคัญระบุถึงฟาน ฟลิต ที่ได้กลับไปปัตตาเวียแล้วในขณะนั้นว่า :

“ด้วยเหตุที่กัปตัน ฟอน ฟลิต พำนักรอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลานาน เขาจึงคุ้นกับขนบประเพณีของเทศน์และของราชสำนักด้วย ดังนั้น เขาจะบอกให้ท่านทราบถึงความรักที่พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงมีต่อท่าน และต่อชาติเนเธอร์แลนด์ได้อย่างครบถ้วน พระองค์และเราทุกคนมีความประสงค์ว่าหลังจากที่ธุรกิจของเขาเข้าสู่รูปเข้ารอยดีแล้ว กัปตัน ฟอน ฟลิต ก็อาจกลับไปในไม่ช้านี้ เรื่องนี้จะต้องให้

พระเจ้าแผ่นดินของเราทรงเห็นพ้องด้วย เพราะพระองค์ทรงกังวล
พระทัยในการกลับของเขา”¹⁴

ศุภาสันฉบับข้างต้น คงมีผลต่อการตัดสินใจเรื่องสำคัญหนึ่งของนาย
อันโตนิโอ ฟาน ไดเมน ผู้สำเร็จราชการทั่วไปของฮอลันดา ประจำกรุงปัตตาเวีย
ที่กำลังมองหาบุคคลที่มีความเหมาะสมจะอัญเชิญราชสาส์นของเจ้าชายมอริส
มกุฎราชกุมารแห่งออเรนจ์ ไปถวายสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ฟาน ฟลิต เป็น
ผู้ได้รับเลือกให้กระทำการที่ดังกล่าว หลังจากกลับไปปัตตาเวียแล้ว ฟาน ฟลิต
จึงได้มีโอกาสเดินทางมายังอยุธยาอีกครั้ง โดยมาถึงเมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ.
2184/ค.ศ.1641 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงให้เตรียมการต้อนรับพระราช
สาส์นอย่างหรูหราสมเกียรติ ฟาน ฟลิตได้เขียนรายงานไปยังผู้สำเร็จราชการ
ทั่วไปประจำกรุงปัตตาเวีย ว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงให้จัดขบวนรับพระ
ราชสาส์นและเครื่องบรรณาการของขวัญอย่างใหญ่โต ใช้ผู้คนและขบวนเรือเป็น
อันมาก โดยมีรายละเอียดดังนี้ :

“พระเจ้าแผ่นดิน (หมายถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง-ผู้วิจัย)
ทรงส่งปืนโลหะกระบอกเล็ก 20 กระบอก ไปยังบริเวณบริษัท (หมายถึง
ที่บ้านฮอลันดา-ผู้วิจัย) ใช้ปืนเหล่านี้ยิงสลุดถวายความเคารพขบวน
แห่งของทหารถืออาวุธจำนวน 1,200 คน และนักดนตรีทั้งหลายถูกรับ
เข้าไปในพระราชวัง ณ ที่นั้นได้เปิดพระราชสาส์นและได้แปลท่ามกลาง
บุคคลสำคัญทั้งหลายจำนวนมาก แล้วจึงนำพระราชสาส์นนั้นไปถวาย
พระเจ้าแผ่นดินทันที พระองค์โปรดปรานเป็นอย่างยิ่ง ทรงประกาศ
ออกมาว่าพระองค์ไม่เคยได้รับพระราชสาส์นที่อ่อนโยนมากกว่านี้
มาก่อน”¹⁵

ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงอ่อนไหวในเรื่องพระเกียรติยศ
สืบเนื่องจากสาเหตุที่ทรงขึ้นครองราชย์โดยมิได้เป็นเชื้อพระวงศ์ของราชวงศ์

¹⁴ “เอกสารของฮอลันดาสมาชิกกรุงศรีอยุธยา” อ้างใน เรื่องเดียวกัน, น. 12.

¹⁵ “เอกสารของฮอลันดาสมาชิกกรุงศรีอยุธยา” อ้างใน เรื่องเดียวกัน, น. 13.

สุโขทัย หากมาจากขุนนางใหญ่ทำการปราบดาภิเษก แม้ภายในจะทรงระงับความไม่พอใจในหมู่ขุนนางและชาวเมืองได้ แต่บ้านเมืองก็กลัวยกก็แสดงท่าที่ไม่เป็นมิตรและไม่ยอมรับการขึ้นสู่อำนาจของพระองค์ เช่น พระเจ้ากรุงกัมพูชา และรายาปัตตานี ทั้งสองไม่ยอมส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระองค์ ซึ่งเท่ากับไม่ยอมรับพระองค์ในฐานะจักรพรรดิราช กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงประกาศทำสงครามกับสองอาณาจักรข้างต้น

ฟาน ฟลิต ซึ่งอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในช่วงที่อยุธยาสมัยพระเจ้าปราสาททองทำสงครามกับกัมพูชาและปัตตานีด้วย ก็ได้รับทราบถึงความปรารถนาที่จะเป็นที่ยอมรับนี้ จึงให้คำแนะนำกับผู้สำเร็จราชการทั่วไปประจำกรุงปัตตาเวีย ถึงวิธีที่จะผูกมิตรกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ผู้สำเร็จราชการทั่วไปก็เห็นด้วย เพราะสำหรับฮอลันดาการถวายเครื่องราชบรรณาการไม่ได้มีความหมายเท่ากับเป็นหัวเมืองประเทศราช หากแต่เป็นการส่งของขวัญแสดงความเคารพตามปกติ คล้ายกับวิธีที่เรียกว่า “จิ้มก้อง” ที่จีนเรียกร้องต้องการจากบ้านเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ไปติดต่อกับค้าขายกับเมืองจีนส่วนสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจะถือเอาพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปยื่นยังสถานภาพใดในจาริตสังคมที่พระองค์ปกครองอยู่ ไม่ใช่ฐานะที่ฮอลันดาจะคำนึงถึง เพราะสิ่งที่เป็นเป้าหมายหลักของฮอลันดาในการเข้ามาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มุ่งที่ผลประโยชน์ทางการค้าเป็นสำคัญ

ในวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2184/ค.ศ.1641 ฟาน ฟลิต พร้อมกับพ่อค้าฮอลันดาอีก 2 คน คือ นายฟาน ชัม และ นายมูร์โดต์ นอกจากถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการจากเจ้าชายมอริส มกุฎราชกุมารแห่งออเรนจ์แล้ว เขายังได้ถวายของขวัญจากผู้สำเร็จราชการทั่วไป สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงโปรดกระจากบานใหญ่ ใช้สำหรับฉายพระรูปเวลาสวมฉลองพระองค์ ที่เขานำมาถวายครั้งนั้นมาก พระองค์พระราชทานช้างส่งไปยังปัตตาเวีย เพื่อให้เป็นของขวัญตอบแทนแก่ผู้สำเร็จราชการทั่วไป และให้แก่ฟาน ฟลิต คนละ 1 เชือกในสมัยนั้นช้างตัวใดๆ ที่ฝึกเชื่องแล้ว มีราคาแพง คิดเป็นเงินไทยเชือกละประมาณ 10 ชั่ง (เท่ากับ 200 ตำลึง หรือ 50 บาท)

การเดินทางจากอยุธยาสู่ปัตตาเวีย

ระหว่างพำนักอยู่ในสยามช่วงท้ายปี พ.ศ. 2184/ค.ศ.1641 ฟาน ฟลิตมีโอกาสได้ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในการเสด็จพระราชดำเนินไปบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระอารามสำคัญอยู่เสมอ ในวันที่ 20 ธันวาคมของปีเดียวกันนั้น ฟาน ฟลิต ก็ได้เข้าเฝ้าเพื่อขอพระบรมราชานุญาตออกเดินทางไปจากกรุงศรีอยุธยา การเข้าเฝ้าครั้งนี้เป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีของราชสำนักสยาม พระองค์สัญญาที่จะดูแลกับตันเรนเีย่ ฟอน ซัม ผู้รับหน้าที่เป็นผู้แทนรักษาการหัวหน้าบ้านฮอลันดา ตลอดจนชาวฮอลันดาคนอื่นๆ ที่ยังพำนักอยู่ในสยาม¹⁶

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ทรงอนุญาตให้ฟาน ฟลิต เดินทางออกจากกรุงศรีอยุธยาได้ ด้วยความที่เป็นคนใฝ่รู้ ระหว่างทางเขาจึงมีความประสงค์แวะเยือนบ้านเมืองต่างๆ ทางภาคใต้ของสยาม เขาได้รับจดหมายแนะนำหลายฉบับจากออกญาพระคลัง ตามพระราชโองการของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงมีคำสั่งไปยังเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ราชยาปัตตานี เจ้าเมืองสงขลา พัทลุง และไชยา ให้ต้อนรับฟาน ฟลิต สมเกียรติยศพระสหายของพระองค์

ฟาน ฟลิต ออกเดินทางไปยังเมืองสงขลา ก่อน แล้วเดินทางต่อไปยังเมืองพัทลุง โดยนั่งเรือข้ามทะเลสาบสงขลาไป เขาได้รับการต้อนรับอย่างดีจากเจ้าเมืองพัทลุง จากนั้นก็เดินทางย้อนกลับมาสงขลาแน่นอนว่าฟาน ฟลิต มีเจตนาเพื่อสำรวจพิจารณาว่า สงขลา กับพัทลุงเป็นเมืองที่เหมาะสมจะตั้งสถานทำการค้าขายหรือไม่ด้วยเขามีได้ประสงค์จะท่องเที่ยวอย่างเดียว แล้วก็พบว่าทั้งสงขลาและพัทลุงต่างบอบช้ำจากสงครามปราบกบฏที่เพิ่งสงบไปไม่นาน เมืองถูกทำลายไปมาก และกำลังอยู่ในระหว่างบูรณะฟื้นฟูใหม่ เขาเดินทางต่อไปยังปัตตานี

ฟาน ฟลิต เดินทางถึงปัตตานี เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2185/ค.ศ.1642 เขาได้รับการต้อนรับอย่างหรูหรา จากรายาญิงแห่งราชวงศ์ศรีวิงสา

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 14.

(ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2178-2231 / ค.ศ.1635-1688) ราชยาพระองค์นี้มีนโยบายต่างจากรายองค์ก่อนที่ต่อต้านสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในตอนนั้นความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับอยุธยาและฮอลันดา จึงเป็นปกติเรียบร้อยอยู่ พาน ฟลิตได้เข้าเฝ้ารายากูนิงที่ท้องพระโรง ราชยาประทับอยู่บนบัลลังก์ทอง ทรงตรัสถามเขาว่าประสงค์สิ่งใดในการเดินทางมาเยือนปัตตานีครั้งนี้¹⁷ พาน ฟลิตได้ทูลถึงเรื่องราวครั้งรายองค์ก่อนๆ ซึ่งเคยมีสัมพันธภาพอันดีกับฮอลันดา กระทั่งอนุญาตให้ฮอลันดาตั้งสถานการค้าขึ้นที่ปัตตานีได้ แต่ต่อมาได้มีการทำลายสัมพันธภาพดังกล่าวลง จนฮอลันดาไม่อาจค้าขายอยู่ในปัตตานี ต้องปิดสถานการค้าลง

เมื่ออยุธยาทำสงครามกับปัตตานี ฮอลันดาจึงได้ให้ความช่วยเหลือแก่อยุธยา ปรามปรามปัตตานี แต่ต่อมาครั้งรายากูนิงขึ้นครองราชย์ได้เปลี่ยนนโยบาย ทรงพยายามฟื้นฟูสัมพันธไมตรีทั้งต่ออยุธยาและฮอลันดา โดยในส่วนของฮอลันดาทรงจัดส่งคณะทูตไปยังกรุงปัตตาเวียเมื่อปี พ.ศ.2183 (สองปีก่อน พาน ฟลิต จะเดินทางมาถึง) เพื่อเจรจาความเมืองในเรื่องนี้ แต่ไม่อาจเป็นที่ตกลงกัน เนื่องจากรายาไม่ยอมลดใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้น เขาจึงถือโอกาสเป็นตัวแทนของทั้งสยามและ VOC มาเจรจาในเรื่องนี้¹⁸

รายากูนิงเมื่อได้ปรึกษาหารือร่วมกับเสนาบดีและเหล่าขุนนางแล้ว พระนางก็ตกลงจะชำระค่าเสียหายให้ โดยขอระยะเวลาในการผ่อนจ่ายมีกำหนดเวลา 3 ปีหลังจากนั้น โดยจะใช้เงินที่ได้จากการเก็บค่าธรรมเนียมและภาษีต่างๆ มาชำระหนี้ให้ VOC ทั้งนี้พระนางขอให้พาน ฟลิต และคณะที่เดินทางมาในครั้งนี้ช่วยเป็นสักขีพยานและนำความไปบอกต่อผู้สำเร็จราชการทั่วไปที่กรุงปัตตาเวีย ว่าปัตตานียินดีที่ได้สร้างสันติภาพให้กลับคืนมาแก่ทั้งสองชาติ ขอให้ชาวปัตตานีสามารถเดินทางไปค้าขายกับ VOC และดินแดนที่ VOC ครองอำนาจทางการค้าอยู่ได้อย่างเสรี และชาวฮอลันดากับบริษัท VOC ก็สามารถมาค้าขาย

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 15.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

กับปัตตานีได้โดยเสรีเช่นกัน¹⁹

เมื่อเจรจากับรายาปัตตานีสำเร็จแล้ว ฟาน ฟลิต ก็ออกเดินทางต่อไปยังเมืองถลาง ซึ่งเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญในภาคใต้ของสยาม แม้จะได้รับการต้อนรับอย่างดีเช่นเดียวกับเมืองอื่นๆ แต่ทว่าเขากลับมีแต่ “เรื่องร้อนใจ” โดยเอกสารหลักฐานมิได้ระบุแน่ชัดว่าเป็นเรื่องอะไร แต่สันนิษฐานเอาจากการที่เมืองถลาง เวลานั้นมีพ่อค้าอังกฤษเข้ามาติดต่อและพำนักอาศัยอยู่จำนวนหนึ่ง อังกฤษซึ่งประสบปัญหาและทำการค้าไม่ค่อยรุ่งเรืองนักในสมัยนั้น เมื่อมาตั้งสถานการค้าขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา ก็ขาดทุน จนต้องปิดสถานการค้าของตนไป ตั้งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม²⁰

ลูกจ้างบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ (The East India Company or British East India Company) ในอยุธยา ส่วนหนึ่งก็ได้ผันตัวเองเข้าไปเป็นขุนนางในราชสำนักอยุธยา เพราะไม่อยากกลับไปยังประเทศตนพร้อมบริษัทที่กำลังถูกเพ่งเล็งจากสังคมชนชั้นผู้ดีชาวอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากมุมมองของฮอลันดา ก็เช่นเดียวกับฝรั่งเศสและชาติตะวันตกอื่นๆ ที่กำลังริษยาในความสำเร็จของฮอลันดาตอนนั้น ก่อนที่ภายหลังในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่ออังกฤษเป็นชาติแรกที่ปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้อังกฤษเติบโตกลายเป็นมหาอำนาจอันดับต้นๆ ของโลกอาณานิคมสมัยใหม่

จากถลาง ฟาน ฟลิต ไม่ได้ไปที่เมืองใดอีก เขาเดินทางกลับปัตตานีไปถึงเมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2185/ค.ศ.1642 ในการกลับไปครั้งนี้เขาได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น ได้เป็นผู้สำเร็จราชการประจำเมืองมะละกาในคาบสมุทรมลายู หลังจากนั้นไม่นานเขาก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นที่ปรึกษาของผู้สำเร็จราชการทั่วไปของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (VOC) ซึ่งนับเป็นตำแหน่งระดับสูงของ

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 16.

²⁰ ธีรวัต ฌ ป้อมเพชร. “บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในอยุธยาสมัยรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม” ใน วุฒิชัย มูลศิลป์ (บก.). สายธารแห่งความคิด 2 สารนิพนธ์เชิดชูเกียรติท่านผู้หญิงวรณยุทธา สนิทวงศ์ ฌ อยุธยา เนื่องในวโรกาสอายุครบ 72 ปี (กรุงเทพฯ : กองทุนเพื่อวิชาการวรณยุทธา สนิทวงศ์ ฌ อยุธยา, 2544) น. 53-71.

บริษัท VOC เขาได้เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาอีกครั้งในปี พ.ศ.2188/ค.ศ.1645 เพื่อปฏิบัติหน้าที่เป็นทูตพิเศษ²¹ แต่พำนักรไม่นาน ก็ต้องกลับกรุงปัตตาเวีย ตามคำสั่งของผู้สำเร็จราชการทั่วไป ณ กรุงปัตตาเวีย

จากความสัมพันธ์ที่ดีที่มีกับราชสำนักสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่แทนที่ฟาน ฟลิต จะเขียนบันทึกประวัติศาสตร์ยกย่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่กลับนำเสนอในแง่ที่ว่าฟาน ฟลิต กลับแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์สมเด็จพระเจ้าปราสาททองไว้หลายเรื่อง ซึ่งนั่นอาจมีที่มาหลังจากที่ตัวเขาเป็นที่ครหาในหมู่พ่อค้าต่างชาติ ว่าเอาใจออกห่างจากผลประโยชน์ของฮอลันดา หันไปสวามิภักดิ์กรุงศรีอยุธยา เช่นเดียวกับพ่อค้ากลุ่มอื่นๆ ที่ได้ดิบได้ดีในอยุธยา เมื่อทราบถึงข้อครหาดังกล่าว จึงเป็นธรรมดาที่ฟาน ฟลิต จะต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ข้อครหาดังกล่าวนั้น บันทึกประวัติศาสตร์ของเขาเดิมเป็นรายงานที่สร้างขึ้นเพื่อเสนอไปยังผู้บังคับบัญชาของเขาที่ปัตตาเวีย จึงให้ข้อมูลอีกด้านเกี่ยวกับพระเจ้าปราสาททองและกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามจุดนี้ในแง่หนึ่งกลับทำให้บันทึกประวัติศาสตร์ของฟาน ฟลิต เป็นเอกสารหลักฐานทรงคุณค่า ทำให้ประวัติศาสตร์อยุธยามีหลักฐานข้อมูลที่ตรงข้ามกับแง่มุมของราชสำนัก

ฟาน ฟลิต กับ มรดกทางประวัติศาสตร์นิพนธ์

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ในระหว่างที่ยังเป็นผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา ฟาน ฟลิต ยังได้ใช้เวลาส่วนหนึ่งกับการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งนั่นทำให้ฟาน ฟลิต มีสิ่งที่กล่าวได้ว่าเป็น “มรดกทางประวัติศาสตร์นิพนธ์” (Heritage of historiographies) ไม่ใช่เพียงพ่อค้านักผจญภัยที่เข้ามาค้าขาย แล้วก็เดินทางกลับออกไปใช้ชีวิตบั้นปลายที่บ้านเกิด ผลงานบันทึกประวัติศาสตร์ของฟาน ฟลิต เท่าที่มีการค้นพบ มีอยู่ 3 ชิ้นด้วยกัน ต้นฉบับเดิมเป็นภาษาดัตช์ต่อมาได้มีผู้แปลถ่ายทอดออกเป็นภาษาอังกฤษ ดังต่อไปนี้

²¹ กรมศิลปากร. ประวัติและผลงานของชาวต่างชาติในประเทศไทย, อ้างแล้ว, น. 16.

1. เรื่อง “Description of the Kingdom of Siam” (การพรรณนาเรื่องราวราชอาณาจักรสยาม) แต่งเมื่อ พ.ศ. 2179/ค.ศ.1636

2. เรื่อง “The Short History of the Kingdom of Siam” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาโดยสังเขป) แต่งเมื่อต้นปี พ.ศ. 2182/ค.ศ.1639

3. เรื่อง “The Historical Account of the War of Succession following the death of king Pra Interajatsia, 22nd King of Ayuthian Dynasty” (รายงานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามสืบราชสมบัติหลังจากสมเด็จพระอินทรราชา พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 22 แห่งกรุงศรีอยุธยา) แต่งเมื่อปลายปี พ.ศ. 2183/ค.ศ.1640

โดยงานเหล่านี้เขาอุทิศแด่ผู้สำเร็จราชการทั่วไป ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของเขา ที่อยู่ ณ กรุงปัตตาเวีย ในปี พ.ศ. 2546 เนื่องในโอกาสที่จะถึงครบรอบ 400 ปีความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์ในปี พ.ศ. 2547 กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์งานทั้งสามชิ้นรวมอยู่ในเล่มเดียวกัน โดยใช้ชื่อเล่มว่า “รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)”²² รายละเอียดเบื้องต้นเกี่ยวกับเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้ง 3 ชิ้นดังกล่าวนี้ มีดังต่อไปนี้

(1) Description of the Kingdom of Siam (การพรรณนาเรื่องราวราชอาณาจักรสยาม)

ฟาน ฟลิต ได้เขียนบันทึกเรื่องนี้เมื่อปี พ.ศ. 2179/ค.ศ.1636 ภายหลังจากเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา 3 ปี สมัยยังเป็นผู้ช่วยโยสต์ เขาเดินทางต่อมา แอล. เอฟ. ฟาน ราเวนสเวย์ (L. F. van Ravenswaay) ได้แปลจากต้นฉบับภาษาดัตช์เป็นภาษาอังกฤษ กรมศิลปากรได้มอบหมายให้นางนันทา วรเนติวงศ์ นักอักษรศาสตร์ 8 หัวหน้ากลุ่มงานแปลและเรียบเรียง กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ แปลเป็นภาษาไทย พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2546 ในฉบับตัวเล่ม “รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)”²³

²² กรมศิลปากร. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต) กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2546.

²³ เรื่องเดียวกัน, น. 1-162.

“Description of the Kingdom of Siam” (การพรรณนาเรื่องราวอาณาจักรสยาม)นี้ กล่าวได้ว่าผลงานชิ้นนี้มีส่วนผลักดันให้เขาได้รับตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา ประจำกรุงศรีอยุธยา แทนนายโยสต์ เซาเติน ที่หมดวาระการดำรงตำแหน่งไป ลักษณะการเขียน การเรียงลำดับหัวข้อ เนื้อหาข้อมูลส่วนหนึ่ง นำมาจากจดหมายเหตุของโยสต์ เซาเติน²⁴ กระทั่งกล่าวได้ว่าชิ้นนี้เป็นการเขียนลอกเลียนจดหมายเหตุของโยสต์ เซาเติน นั้นเอง แต่ฟาน ฟลิต ก็ได้ให้ความเคารพยกย่องผลงานชิ้นดังกล่าวของโยสต์ เซาเติน ว่ามีอิทธิพลต่องานเขียนของเขา โดยเฉพาะในบทที่กล่าวถึงกำเนิดของชนชาติสยามและที่ตั้งของอาณาจักรสยาม²⁵

แต่หัวข้ออื่นๆ หลังจากนั้น เป็นข้อมูลที่เขามาจากการสอบถามจากขุนนางและราษฎรชาวสยาม และสรุปตามความคิดเห็นของเขาเอง โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องภายในรั้ววัง ข้อมูลบางแห่งมีลักษณะเป็นมุขปาฐะที่สะท้อนโลกทัศน์ของชาวบ้านในท้องถิ่นกรุงศรีอยุธยา กระทั่งเรื่องในลักษณะซุบซิบนิทานก็ปรากฏในงานของเขา ซึ่งที่จริงก็ทำให้ผลงานของเขามีคุณูปการไปอีกแบบที่สะท้อนแง่มุมของชาวบ้านที่มีต่อราชสำนัก ไม่เว้นแม้แต่พระมหากษัตริย์ (เช่น สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และย้อนไปถึงสมเด็จพระนเรศวร เป็นต้น) ที่เป็นที่ดินในหมู่บ้านถึงการใช้อำนาจอย่างอำมหิตโหดเหี้ยม ชาวบ้านชาวช่องเหล่านั้นคงพูดกันปากต่อปากทั่วไปในพระนคร กระทั่งชาวต่างชาติเช่นฟาน ฟลิตก็มีโอกาสได้ยินได้ฟังมาาก แต่น่าสังเกตว่าก็ไม่ปรากฏการกำราบปราบปรามราษฎรด้วยข้อหาในทาพระเจ้าแผ่นดินแต่ประการใด ดูเหมือนเรื่องในลักษณะดังกล่าวนี้จะมีใช้สิ่งแปลกปลอมในวัฒนธรรมของชาวสยามแต่อย่างใดเลย

²⁴ กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 เรื่องจดหมายเหตุของโยส เซาเติน พ่อค้าชาวฮอลันดาผู้เข้ามากรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าปราสาททอง (กรุงเทพฯ : ศุภสภา, 2513) น.117-162.

²⁵ กรมศิลปากร. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลีต), น. (2).

ความสัมพันธ์ที่คนในบ้านฮอลันดามีกับกรุงศรีอยุธยา จึงเหมือนอยู่ท่ามกลางระหว่างไพร่ราษฎรในพื้นที่กับชนชั้นสูงในราชสำนัก ทำให้มีโอกาสรับรู้มุมมองของทั้งสองฝ่ายแต่ในขณะเดียวกันเรื่องในทางประวัติศาสตร์ ฟาน ฟลิต และชาวต่างชาติก็ไม่ได้มีโอกาสเข้าถึงมากนัก จึงต้องพึ่งพาข้อมูลบอกเล่าจากไพร่ราษฎร ขณะเดียวกันสถานะการดำรงอยู่ของชาวต่างชาติที่บ้านฮอลันดา ก็เป็นธรรมดาที่ต้องขึ้นกับความสัมพันธ์ที่มีต่อราชสำนัก จำเป็นต้องได้รับความคุ้มครองจากทางการอยู่พอสมควร ความสัมพันธ์ที่ราชสำนักอยุธยามีต่อบ้านฮอลันดา ก็เป็นความสัมพันธ์เดียวกันระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์ การปฏิบัติต่อคนในบ้านฮอลันดา และลักษณะความเกี่ยวข้องที่บ้านฮอลันดามีต่ออยุธยา ก็ส่งผลต่อความสัมพันธ์ทั้งสองอาณาจักร ฟาน ฟลิต ในฐานะหัวหน้าบ้านฮอลันดาที่ในขณะเดียวกันก็เป็นตัวแทนชาวฮอลันดาในกรุงศรีอยุธยา ก็เข้าใจดีถึงความอ่อนไหวในประเด็นนี้ดังที่เขาบันทึกกล่าวถึงเรื่องนี้ดังนี้ :

“ปัจจุบันนี้เป็นเวลากว่า 30 ปีแล้วนับตั้งแต่พวกเนเธอร์แลนด์เข้ามายังประเทศสยาม พวกเขาได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระเจ้าแผ่นดิน จนบริษัท ยูไนเต็ด อีสต์อินเดีย พบว่าเหมาะที่จะตั้งสำนักงานค้าขายและเป็นพันธมิตรกับพระเจ้าแผ่นดิน ฉะนั้นในการเดินตามแนวทางนี้จึงได้สร้างบ้านหรือโรงสินค้าขึ้นหลังหนึ่งในกรุงศรีอยุธยา ในอาคารซึ่งสร้างด้วยไม้นี้พวกเขาได้ทำการค้าขายมาเป็นเวลาหลายปี และผลิตผลของพื้นเมือง ผ้า หนังกวาง และหนังกวางตัวผู้สีแดง ไม้ฝาง และสินค้าอื่นๆ ถูกส่งไปยังประเทศญี่ปุ่นทุกปี แม้กระนั้นบริษัทก็ไม่ได้ผลประโยชน์มากมายจากการค้าขายนี้ (เพราะเกิดโชคร้ายหลายประการขึ้น เช่น เกิดไฟไหม้สินค้า และการเดินทางที่ไม่บรรลุผลสำเร็จ) บริษัทมีสัมพันธไมตรีอันดียิ่งกับพระเจ้าแผ่นดินหลายองค์ และได้รับเกียรติยศและมีชื่อเสียงมากกว่าชาติยุโรปอื่นๆ ทั้งหลาย เรือเดินทะเลและเรือสำเภาได้บรรทุกเสบียงอาหาร ไม้และสิ่งของจำเป็นต่างๆ จากประเทศสยามไปยังเมืองปัตตาเวีย มิตรภาพได้รับการรักษาไว้เป็นเวลาช้านาน แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนรัชกาลในสยาม

และมีการเปลี่ยนแปลงมากมายเกิดขึ้นในโรงสินค้าของบริษัทก็ตาม พระราชสาส์นต่างๆ จากเจ้าชายทั้งหลายแห่งราชวงศ์ออเรนจ์ เช่น เจ้าชายโมริติอัสแห่งนาสเสา (Mauritius of Nassouw) เจ้าชายเฟรเดริก เฮนดริก แห่งนาสเสา (Frederic Heindrix of Nassouw) และผู้สำเร็จราชการแห่งเนเธอร์แลนด์ในอินเดีย ได้ส่งมายังบรรดาพระเจ้าแผ่นดินสยาม ซึ่งก็ได้ทรงตอบพระราชสาส์นเหล่านั้นกลับไป มิตรภาพได้ถูกรักษาไว้ในวิถีทางเช่นนี้และยังมั่นคงอีกด้วย

ชื่อเสียงและมิตรภาพซึ่งบริษัทมีอยู่มากมายที่นี่ และการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเกลียดชังพวกสเปน การค้าขายที่ได้รับผลประโยชน์ ความอุดมสมบูรณ์ และความปลอดภัยของประเทศ และสถานะอันมั่นคงแข็งแรงของพวกเนเธอร์แลนด์ในประเทศอินเดีย ทั้งหมดนี้ดูเหมือนสนับสนุนให้มิตรภาพกับบรรดาพระเจ้าแผ่นดินสยามมั่นคงยืนยงต่อไป และผู้สำเร็จราชการและคณะที่ปรึกษาแห่งอินเดียในปี ค.ศ.1633 (พ.ศ.2176) ได้อนุญาตให้เรือพื้นโรงสินค้าที่นี้เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงขับไล่พวกญี่ปุ่นออกไปแล้ว และดูเหมือนว่าพวกญี่ปุ่นคงจะไม่กลับมาอีก (อย่างไรก็ตามภายหลังพวกเขาได้กลับมา) ดังนั้นจึงเห็นว่าคงจะไม่ประสบอุปสรรคจากด้านนั้น เนื่องจากพบว่าภายหลังจากที่ประเทศญี่ปุ่นได้เปิดการค้าขายกับบริษัท ผลผลิตของประเทศสยามสามารถขายได้กำไรมาก ในประเทศที่อุดมไปด้วยแร่เงิน จึงได้มีการสร้างบ้านหรือที่พักที่ดีย่อม โดยก่อด้วยหินและปูนขาว เพื่อที่ว่าสินค้าของบริษัทจะได้รับการคุ้มครองป้องกันที่ดีกว่าจากอค์คิยและเหตุร้ายต่างๆ และจะได้สามารถอำนวยความสะดวกและจัดการค้าขายที่เริ่มขึ้นใหม่ได้อย่างฉลาดสุขุม อาคารหลังนี้กว้างขวางและใหญ่โต และพิสูจนให้เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่การค้าขายของบริษัทเป็นอย่างยิ่ง”²⁶

²⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 85-86.

แต่กระนั้น ฟาน ฟลิต ก็กล้าที่จะออกความเห็นอย่างตรงไปตรงมาว่าอาคารใหม่ที่หรูหราและแปลกตา ปรากฏความโดดเด่นบนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในเส้นทางก่อนถึงตัวพระนครนั้น จะเป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกอิจฉาริษยาแก่กลุ่มอื่นๆ ในอยุธยา ซึ่งสะท้อนว่า ฟาน ฟลิต เข้าถึงสภาพความคิดในเชิงจิตวิทยาของชาวพระนครศรีอยุธยา จนรับรู้ได้ว่าชาวอยุธยาคิดอย่างไรต่อความเปลี่ยนแปลงเล็กๆ (สำหรับในสายตาของชาวต่างชาติ) ที่พวกเขาไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งที่จริงในส่วนนี้ก็สามารถตีความได้อีกอย่างหนึ่งว่า ฟาน ฟลิต และฮอลันดาในอยุธยา ต่างลอบสังเกตดูความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ในราชสำนักอยุธยา และจำแนกแยกแยะอยู่ตลอดว่าใครเป็นอย่างไร จะให้คุณให้โทษแก่พวกตนได้หรือไม่ดังเช่นที่เขากล่าวว่า :

“แต่ (ในความเห็นของข้าพเจ้า) ว่ามันมีข้อเสียอยู่ด้วย เหตุผลหลายประการเพราะระหว่างการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครอง พวกขุนนางที่ประสงค์ร้ายได้ค่อยๆ ปรากฏตัวขึ้นและก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสูงๆ จนในขณะนี้เกือบไม่มีคนสำคัญสักคนเดียวที่มีจิตใจซื่อตรง พวกคนโกงที่เต็มไปด้วยความอิจฉาเหล่านี้ได้ควบคุมภาพอย่างผิดๆ ว่าบริษัทมีผลประโยชน์อย่างน่าเหลือเชื่อจากการค้าขายกับญี่ปุ่นและ Tayounan และด้วยเหตุผลนี้ประกอบกับอาคารที่สร้างใหม่ ผู้สำเร็จราชการจะไม่ตัดสินใจอย่างไตร่ตรองอย่างแน่นอนที่จะเรียกเจ้าหน้าที่ของบริษัทกลับ และล้มการก่อตั้งทั้งหมดเกี่ยวกับการค้าขายพวกเขาเสีย ปรากฏว่าพวกเขาพยายามที่จะทำให้พระเจ้าแผ่นดิน (ผู้ทรงเชื่อคนง่ายมาก) เชื่อเรื่องนี้ เมื่อใดก็ตามที่พวกเขามีโอกาส ทั้งนี้เพราะว่าพวกเขาไม่ได้รับส่วนแบ่งที่แน่นอนในผลกำไร ดังนั้นพวกเขาจึงได้ทำชาติของเราดูน่าเกลียดน่ากลัวในสายพระเนตรของพระเจ้าแผ่นดิน”²⁷

²⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 86-87.

(2) The Short History of the Kingdom of Siam (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาโดยสังเขป)

แต่งเมื่อต้นปี พ.ศ. 2182/ค.ศ.1639 ชื่อที่เป็นที่รู้จักกันดีของผลงานชิ้นนี้คือ “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวัน วลิต พ.ศ. 2182” โดย วนาศรี สามนเสน ได้แปลและเรียบเรียงจาก “The Short History of the Kingdom of Siam” ที่ ดร.ลีโอนาร์ด อันดาเยา (Dr.Leonard Andaya) ได้แปลถอดความมาจากต้นฉบับที่แปลมาจากภาษาดัตช์อีกต่อหนึ่ง ฟาน ฟลิต ได้เขียนงานชิ้นนี้ขึ้นภายหลังจากที่ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการสถานการค้าของฮอลันดาในอยุธยา ซึ่งก็คือตำแหน่งของหัวหน้าพ่อค้าในอยุธยา และ “หัวหน้าบ้านฮอลันดา” ในขณะเดียวกัน (แล้วแต่จะเรียกเพื่อเน้นความสำคัญในแง่ไหน)

พงศาวดารฉบับนี้เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักศึกษาประวัติศาสตร์ไทย มีฉบับแปลอยู่หลายสำนวน อาทิเช่น สำนวนแปลของ ม.ร.ว.ศุภวัฒน์ เกษมศรี ใช้ชื่อภาษาไทยว่า “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลิต” พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2519 อีกฉบับที่รู้จักกันก็อย่างเช่น ฉบับแปลของนางสาววนาศรี สามนเสน ที่คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ โดยได้อนุญาตให้ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร นำมาแปลและพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2523 โดยใช้ชื่อภาษาไทยว่า “พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวัน วลิต พ.ศ.2182” นับเป็นฉบับสำนวนที่รู้จักกันมากที่สุด เนื่องจากตีพิมพ์เผยแพร่บ่อยครั้ง และใช้อ้างอิงในงานเขียนของนักประวัติศาสตร์หลายท่านด้วยกัน ต่อมาเนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 400 ปีความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยก็ได้้อนุญาตให้กรมศิลปากร นำมาพิมพ์รวมอยู่ในชุด “รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)”²⁸

ผลงานชิ้นนี้ถือเป็นความพยายามที่จะเขียนลอกเลียนพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ที่เขียนและถ่ายทอดโดยราชสำนักอยุธยา) มีการเรียงลำดับรัชกาล

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 163-248.

และระบุดักรากแบบไทยโบราณ ความเป็นมาของแต่ละราชวงศ์ที่ปกครองกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีที่ 1 จนถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งเป็นรัชกาลปัจจุบันของฟาน ฟลิต แต่ก็เช่นเดียวกับคนอื่นๆ ของเขา ที่มีข้อจำกัดอันกลายเป็นจุดเด่นในงานของเขา ก็คือการไม่สามารถเข้าถึงเอกสารต้นฉบับพระราชพงศาวดารของราชสำนัก ขุนนางและราษฎรที่ฟาน ฟลิตได้ไปสอบถามข้อมูลมาประมวลผลสรุปตามความคิดเห็นของตนนั้น จะให้ข้อมูลต่างออกไปจากพระราชพงศาวดาร ขึ้นอยู่กับผู้ให้ข้อมูลของเขาเป็นใคร อาทิเช่น เมื่อฟาน ฟลิต สอบถามถึงสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทอง ว่าเป็นใคร มาจากไหน ทำไมถึงมาสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นเมื่อ พ.ศ.1893

กรณีที่ผู้ให้ข้อมูลเป็นคนอยุธยาเชื้อสายจีน ก็ให้ข้อมูลว่าพระเจ้าอู่ทองคือ “เจ้าอู่” โอรสจักรพรรดิจีนที่ถูกเนรเทศออกมาจากเมืองจีน²⁹ กรณีที่ผู้ให้ข้อมูลเป็นชาวยวน (โยน, โยนก) มาจากล้านนา ก็ให้ภาพว่าพระเจ้าอู่ทองสืบเชื้อสายมาจาก “พรหมเทพ” หรือ “พระเจ้าพรหม” วีรบุรุษในตำนานของล้านนา³⁰ ซึ่งเป็นชื่อที่สอดคล้องกับเทพปกรณัมของฮินดูพราหมณ์ ฟาน ฟลิต คงเข้าใจทั้งสองชื่อปะปนกัน เพราะพราหมณ์ในอยุธยาที่ฟาน ฟลิต ได้สอบถาม ก็จะเล่าอดีตตามความเชื่อทางศาสนาที่ว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างสรรพสิ่ง แต่ในขณะเดียวกัน เมื่อไปสอบถามเรื่องนี้กับพระภิกษุสงฆ์ทางพุทธศาสนาบ้าง ฟาน ฟลิต ก็ได้ข้อมูลบอกเล่าเกี่ยวกับ “พระธรรมมิกราชเจ้า” (พญารามมกราช) ปฐมกษัตริย์จักรพรรดิราชตามความเชื่อในหลักไตรภูมิ³¹

²⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 170-171.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 171-172 ตำนานที่กล่าวข้างต้น หมายถึง ตำนานสิงหนวัติกุมารกล่าวถึงพรหมกุมารหรือพระเจ้าพรหม ผู้ทำสงครามปราบขอมอุ้มคงเสลา ดุรายละเอียดในมานิต วัลลิโกตม. ตำนานสิงหนวัติกุมารฉบับสอบค้น กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2516.

³¹ กรมศิลปากร. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต), น. 171.

ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า ทั้งคนจีน คนยวนต่างก็เป็นชุมชนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้ชิดติดกับบ้านฮอลันดา พรหมณ์ก็เป็นผู้มีบทบาทต่อราชสำนักโดยเฉพาะในด้านพิธีกรรม พระภิกษุสงฆ์ตามวัดวาอารามต่างๆ ฟาน ฟลิต ก็สามารถเข้าถึงได้ไม่ยากจึงไม่น่าประหลาดใจที่ฟาน ฟลิต จะไปได้ข้อมูลเรื่องราวต่างๆ จากคนในสองชุมชนและสองกลุ่มดังกล่าว ทำให้พงศาวดารฉบับวัน วลิท มีสีสันอันเนื่องมาจากผสมผสานปนเปื้อนกับประเพณีการเล่าอดีตในรูป “ตำนาน” ตามที่ปรากฏทั่วไปในระดับพื้นบ้านพื้นเมือง และความเชื่อตามหลักศาสนาของชาวสยาม ซึ่งแน่นอนว่ายากที่ ฟาน ฟลิต จะพิสูจน์ข้อเท็จจริงตรงนี้ เพราะเป็นเรื่องเกิดก่อนเขามาสยามเป็นเวลานาน อีกทั้งยังไม่สามารถเข้าถึงหลักฐานได้หลากหลายประเภทมากพอ ฟาน ฟลิต จึงแก้ปัญหานี้ด้วยวิธีง่ายๆ คือการนำเสนอความเห็นของทุกกลุ่มที่เขาได้ไปสอบถามมา ซึ่งก็สอดคล้องกับเจตนาเดิมที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชาวสยาม ตามแง่มุมของชาวสยาม ผลก็เลยออกมาเป็นบทเริ่มต้นพรรณนาว่าด้วยพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาตั้งข้อความต่อไปนี้ :

“เพื่อเป็น อารัมภบท ข้าพเจ้าขอกล่าวอย่างคร่าวๆ (เท่าที่จำเป็น) ถึงเรื่องราวต่อไปนี้ซึ่งได้ค้นคว้าและวิจัยด้วยความอยากรู้อยากเห็นเพื่อที่จะได้รับทราบที่มาของชาติสยามผู้ก่อตั้งประเทศ ผู้สร้างราชอาณาจักร และพระเจ้าแผ่นดินตั้งแต่องค์แรกมาจนถึงปัจจุบันเป็นใครบ้าง เรื่องราวที่สืบสาวได้มานี้ ไม่ได้รับการเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์ แต่เป็นเรื่องนิยายเสียหลายเรื่อง (บางเรื่องก็สมเหตุสมผลและมีร่องรอยความจริงปรากฏอยู่) ดังนั้น ต่อไปนี้เป็นเรื่องราวที่ซึ่งเห็นพ้องต้องกันมากที่สุด คือ ประมาณเมื่อสองพันปีที่แล้วมา พระโอรสของจักรพรรดิจีนองค์หนึ่ง ถูกเนรเทศออกจากเมืองจีน เนื่องจากราชโอรสลอบปลงพระชนม์พระราชบิดาและจะยึดครองราชอาณาจักร พระราชโอรสและข้าราชการบริพารหลังจากการรอนแรมไปตามที่ต่างๆ ในที่สุดก็มาขึ้นบกที่อ่าวสยามที่แหลมกุย (Cuij) และตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นั่น หลังจากได้ส่งคนออกสำรวจบริเวณพื้นดินละแวกนั้นแล้ว พระองค์ทรงทราบที่ดินแดนแถบนั้นอุดมสมบูรณ์ แต่มีประชากรตั้งบ้านเรือนอยู่

เพียงการจัดกระจาย ดังนั้นพระองค์ทรงตัดสินพระทัยพัฒนาดินแดน
สยาม เพื่อที่จะขยายอำนาจของพระองค์ออกไปอย่างปลอดภัยและ
เหมาะสม

ชาวสยามหลายคน โดยเฉพาะพระภิกษุผู้มีการศึกษาจะเอ่ยถึง
พระนามของพระเจ้าแผ่นดินองค์แรก ด้วยความใส่ใจและเคารพ เป็น
ที่แน่นอนว่าพระเหล่านั้นถือว่าพระองค์เป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างหนึ่งของ
โลก พระองค์ไม่เพียงแต่เป็นผู้สร้างอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่แห่งนี้เท่านั้น
แต่ยังเป็นผู้ออกกฎหมายคนแรกและเป็นผู้ตั้งศาสนาของชาวสยาม
พระองค์เป็นผู้ออกกฎหมายและหลักศาสนาสำหรับใช้ในดินแดนของ
พระองค์ด้วยพระองค์เอง พระทั้งหลายกล่าวว่าพระองค์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่ง
ความยุติธรรม สุขุม เสรียนม รอบคอบ และแข็งแกร่ง ทรงสามารถยึด
ดินแดนและเมืองต่างๆ ไว้ภายใต้พระราชอำนาจได้ ทรงมีพระชนมายุ
อยู่กว่า 200 พรรษา และทรงเป็นจักรพรรดิเหนือพระเจ้าแผ่นดิน 101
พระองค์ เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ผู้สืบสันตติวงศ์ต่อจากพระองค์ก็ได้
ครองอาณาจักรที่มีระบอบกฎหมายและสถาบันทางศาสนาที่ดี (ถึง
แม้ว่าจะเป็นศาสนาอื่นก็ตาม) พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้มีพระนามว่าพระ
ธรรมมิกราชเจ้า (Prae Dhar Mamij Craaij Dij T' siouw)

ถึงแม้ว่าจะมีผู้สามารถเล่าเรื่องราวของ พระธรรมมิกราชดีได้
หลายคนและคิดว่าเรื่องนี้ น่าจะสมเหตุสมผลดี แต่อย่างไรก็ตามมีบาง
คนที่ยังสงสัยเรื่องนี้เป็นอย่างมาก บุคคลเหล่านี้กล่าวว่า มีพราหมณ์ผู้
หนึ่งชื่อ พรหมเทพ (Fra Mae Thip) เป็นผู้สร้างอาณาจักรสยาม เป็น
พระเจ้าแผ่นดินองค์แรก เป็นผู้ออกกฎหมายและก่อตั้งศาสนา แต่
เนื่องจากความชั่วร้ายและคดโกงของมนุษย์เรา พรหมเทพได้สละราช
อาณาจักรและตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดิน ทรงหนีไปอยู่ที่ภูเขาและ
สิ้นพระชนม์ที่นั่น หลังจากທີ່พระองค์สิ้นพระชนม์ราชอาณาจักรก็เริ่ม
เสื่อมลง จนกระทั่งได้กลายเป็นแผ่นดินที่รกร้างอีกครั้งหนึ่ง

บุคคลบางคนกล่าวว่า พรหมเทพ ได้ความว่า พระธรรมามิกราชต์เจ้า (ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว) ได้ยกพลจำนวนมากเข้าในประเทศ พระองค์จึงเสด็จหนี เพราะกลัวว่าจะถูกโจมตีและพ่ายแพ้ ดังนั้น พระธรรมามิกราชต์เจ้าจึงยึดได้ราชอาณาจักร แต่เนื่องจากชาวสยามขาดความอยากรู้อยากเห็นที่จะสืบเรื่องราวเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ และเนื่องจากไม่มีประวัติตอนใดที่ตรงกับเรื่องนี้เปิดเผยให้ชนรุ่นหลังได้ทราบ ดังนั้นจึงไม่สามารถโต้แย้งเรื่องราวดังกล่าวได้ และยังตัดสินความจริงในเรื่องนี้ได้ยากมาก

ส่วนคนอื่นๆ กล่าวว่าไม่เคยได้ทราบเรื่องราวของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองเลย ไม่ว่าจะเป็นพระธรรมามิกราชต์เจ้าหรือพรหมเทพ และคิดว่าเรื่องราวของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองนั้นจะเป็นนิทานหรือเป็นคำอธิบายที่สละสลวยมากกว่า...”³²

(3) The Historical Account of the War of Succession following the death of king Pra Interajatsia, 22nd King of Ayuthian Dynasty (บันทึกประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสงครามแย่งชิงราชสมบัติหลังรัชกาลสมเด็จพระอินทราชา พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 22 ของกรุงศรีอยุธยา)

ตั้งแต่เมื่อปลายปี พ.ศ. 2183/ค.ศ.1640 อับราฮัม เดอ วิเกอร์ฟอร์ต (Abraham de Wiquefort) ได้แปลจากต้นฉบับภาษาดัตช์สู่ภาษาฝรั่งเศส ตีพิมพ์เผยแพร่ที่กรุงปารีส เมื่อ พ.ศ. 2206/ค.ศ.1663นายดับบลิว. เอช. มันดี (W. H. Mundie) เจ้าของโรงพิมพ์และหนังสือบางกอกใหม่ ได้แปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาอังกฤษ โดยใช้ชื่อว่า “Historical Account of Siam in the 17th Century” (บันทึกประวัติศาสตร์ของสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 17) ตีพิมพ์เผยแพร่ที่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2447/ค.ศ.1904 ต่อมาสยามสมาคมได้นำไปตีพิมพ์ในวารสารของสมาคม (The Journal of Siam Society) เล่มที่ 3 ภาค 2 ประจำเดือนเมษายน พ.ศ.2481

³² เรื่องเดียวกัน, น. 171-173.

สมเด็จพระยาธำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสยาม ได้โปรดให้ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษที่นายดับบลิว. เอช. มันดี ได้แปลและพิมพ์ไว้ แต่ขุนวิจิตรมาตราแปลไม่เสร็จ เพราะติดภาระงานอื่นอยู่ แปลได้เพียง 9 หน้าเท่านั้น สมเด็จพระยาธำรงราชานุภาพให้พิมพ์เผยแพร่ในงานศพคุณหญิงทิพย์สุรพันธุ์พิสุทธิ เมื่อปี พ.ศ.2477 เป็นหนังสือขนาด 16 หน้ายก รวม 31 หน้า ใช้ชื่อว่า “จดหมายเหตุวันวลิต”³³

ต่อมา พ.ศ. 2507 นายตรี อมาตยกุล ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้มอบหมายให้นางนันทา วรเนติวงศ์ แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษตั้งแต่ต้นจนจบ ตีพิมพ์เผยแพร่ถึง 8 ครั้ง ครั้งที่ 7 ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2539 รวมอยู่ในชุด “ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก” เล่ม 1 ภาคที่ 79 ใช้ชื่อว่า “จดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์)” ครั้งที่ 8 รวมพิมพ์อยู่ในชุด “บันทึกประวัติศาสตร์ของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)” เมื่อ พ.ศ. 2546 เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “จดหมายเหตุ ฟาน ฟลิต”³⁴

ผลงานชิ้นนี้ของฟาน ฟลิต ได้เล่าอย่างละเอียดเกี่ยวกับสภาพทางการเมือง การปกครอง การแย่งชิงอำนาจในหมู่เชื้อพระวงศ์และขุนนาง อันนำมาสู่เหตุการณ์ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ก่อตั้งราชวงศ์ใหม่ให้กับกรุงศรีอยุธยา นับเป็นราชวงศ์แรกในสมัยอยุธยาที่เกิดจากการปราบดาภิเษกของขุนนางระดับสูง การบริภาษถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททองอย่างตรงไปตรงมาในประเด็นเรื่องเล่ห์เหลี่ยมทางการเมือง ความเหี้ยมโหดที่มีต่อไพร่ราษฎร ตลอดจนความละโมภในผลประโยชน์ทางการค้า ถึงกับทรงนำเอานโยบายผูกขาดการค้ามาใช้ต่อชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายอย่างเข้มงวด ฯลฯ ดูจะขัดแย้งกับข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างฟาน ฟลิต กับสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตามที่ปรากฏตามเอกสารอื่นๆ ดังที่เสนอไปแล้วข้างต้น

³³ เรื่องเดียวกัน, น. 252.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 249-342.

ประเด็นนี้จะพิจารณาแล้วว่าเพราะเล่ห์กลอุบายกลับกลอกของฟาน ฟลิต
 อย่างเดียว คงไม่ได้ หากสิ่งซึ่งอยู่นอกเหนือตัวบทงานเขียนเหล่านี้ของฟาน ฟลิต
 อาจเคลือบแฝงด้วยเจตนาบางอย่าง เช่นเดียวกับโยสต์ เขาเดิน และชาวยุโรปที่
 บันทึกเรื่องกรุงศรีอยุธยาคนอื่นๆ ฟาน ฟลิตมิได้เขียนงานเหล่านี้โดยมีเจตนาเพื่อ
 ว่าจะเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่ต้องเคร่งครัดในระเบียบวิธีวิทยา เขาเพียง
 แต่เขียนเพื่อให้ผู้บังคับบัญชาได้อ่านและเห็นความสำคัญของเขา ภายหลังเมื่อมี
 การค้นพบต้นฉบับโดยนักประวัติศาสตร์ ก็จึงได้นำเอาไปแปลและตีพิมพ์เผยแพร่
 ในรูปงานเขียนทางประวัติศาสตร์การเป็นที่โปรดปรานของฟาน ฟลิต ต่อสมเด็จพระ
 พระเจ้าปราสาททอง ซึ่งต้องล่วงรู้ไปถึงผู้สำเร็จราชการทั่วไปที่ปัตตาเวีย ผ่าน
 พ่อค้าที่เดินทางไปมาหาสู่อยู่ด้วย การเป็นคนโปรดของพระเจ้าแผ่นดินกรุง
 ศรีอยุธยา ย่อมจะถูกลงส่งได้ง่ายถึงความภักดีที่ยังมีต่อบริษัท VOC เนื่องจาก
 พ่อค้าต่างชาติที่เป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์พื้นเมือง จะสามารถปลื้มตัวออก
 จากบริษัท เบนเข็มเข้าสู่ราชสำนักเป็นขุนนางอยุธยา เหมือนอย่างพ่อค้าโปรตุเกส
 อังกฤษ เปอร์เซีย มัวร์ ฯลฯ

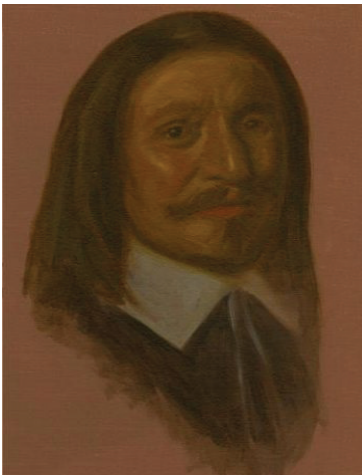
กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาแต่ไหนแต่ไร ทรงโปรดปรานพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามา
 อยู่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เพราะพ่อค้าต่างชาติเหล่านี้มาพร้อมกับความรู้ความ
 สามารถและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ที่สามารถช่วยเหลือราชกิจต่างๆ ได้
 สำเร็จลุล่วงได้ง่าย ด้วยวิธีคิดและการทำงานที่แตกต่างจากขุนนางที่เป็นคนพื้น
 เมือง ซึ่งมีกอนูรักษนิยม กรุงศรีอยุธยาจึงมีตำแหน่งขุนนางที่เป็นชาวต่างชาติ
 มาก โดยเฉพาะขุนนางชำนาญการ (หมายถึงขุนนางที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน
 เช่น เป็นพ่อค้า เป็นช่าง เป็นทหาร เป็นวิศวกร ฯลฯ)³⁵ การเขียนงานอุทิศให้
 ผู้บังคับบัญชาเป็นการเฉพาะย่อมหมายถึงการบอกโดยนัยว่าตนไม่มีพฤติกรรม
 “หลงลืมกำพืด” ยังคงภักดีต่อบริษัท ผู้บังคับบัญชา และบ้านเมืองของตนเอง

³⁵ ดูรายละเอียดบทบาทและความสำคัญของขุนนางชำนาญการที่มีการเมืองการ
 ปกครองของอยุธยาใน นิธิ เอียวศรีวงศ์. การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ กรุงเทพฯ : สำนัก
 พิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

ในงานสัมมนาอภิปรายเรื่อง “ประวัติศาสตร์อยุธยาจากงานเขียนของ ฟาน ฟลิต (วัน วลิต)” ณ ห้องประชุมสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2546 ได้มีการอภิปรายถึงสาเหตุปัจจัยที่พ่อค้า เช่น ฟาน ฟลิต เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา ส่งไปให้ผู้บังคับบัญชาของเขาได้อ่านรับรู้ เรื่องของอยุธยา โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการค้า การเมืองในราชสำนักและขนบธรรมเนียมประเพณีมีประเด็นต่างๆ ที่น่าพิจารณาถึงความเป็นไปได้ว่า น่าจะเป็นสาเหตุการเขียนของฟาน ฟลิต เช่นประเด็นการอภิปรายดังต่อไปนี้ :

“ทำไมคนที่เป็พ่อค้า ถูกส่งมาประจำสถานการค้าของฮอลันดา ในกรุงศรีอยุธยา มีหน้าที่ที่จะขายสินค้าให้กับคนไทยหรือพระคลังสินค้า มีหน้าที่ที่จะหาไม้ฝาง หนังกวาง ฯลฯ แล้วทำไมจึงได้มาเขียนพงศาวดารอยุธยา หรือเรื่องของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองยึดอำนาจปราบดาภิเษก มันก็อธิบายได้หลายทาง อย่างแรกก็เป็นเพราะว่าเขาเป็นคนใฝ่รู้ เป็นคนที่ค่อนข้างภูมิใจว่าเขาเป็นคนที่มีการศึกษาในระดับหนึ่ง เพราะฉะนั้นงานของเขาก็จะมีเอ่ยถึง จักรพรรดิคาราคัลลา (Anthonio Caracalla) นักปราชญ์ชื่อ บาซิลุส (Basilius) คือเท่ากับว่ามี classical education คือรู้เรื่องคลาสสิก รู้เรื่องของโบราณ รู้เรื่องอะไรอีกหลายอย่าง ส่วนอีกอย่างหนึ่งคือ ความใฝ่รู้ของเขาทางบริษัท VOC ในตอนนั้นก็เริ่มก่อตั้งมาเพียงไม่กี่สิบปี ดังนั้นข้อมูลเกี่ยวกับรัฐอาณาจักรต่างๆ ในเอเชียจึงมีจำกัด ไม่มีคลังความรู้หรือฐานความรู้อะไรที่ลูกจ้างของบริษัทจะดึงเอามาอ่านได้ง่ายๆ หรือ ขำหลวงใหญ่จะเอามาใช้ในการตัดสินใจหรือใช้ในการกำหนดนโยบายที่เขาเขียนขึ้นมานั้นเขาวางว่าเพื่อให้เป็นความรู้ใหม่ อันนั้นก็เป็นเรื่องหนึ่ง แต่เรื่องที่สอง ที่อาจารย์หลายท่านมักจะเน้นก็คือ วัน วลิต เขียนเพื่อความอยุ่รอดในการทำงานของเขา กล่าวคือ เขาก็คงจะติดอยู่ในเมืองไทยตลอดกระมัง ก็คงไม่สนุกนักที่จะต้องต่อสู้กับพระเจ้าปราสาททองทุกวัน เป็นเรื่องที่เครียด เขาก็เลยเขียนไปถึงเจ้านายของเขาก็มีการอุทิศงานนี้ให้กับบุคคลต่างๆ อย่างเช่น การพรรณานี้ให้กับ

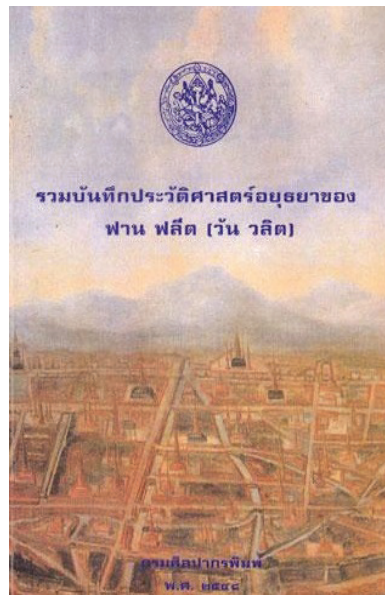
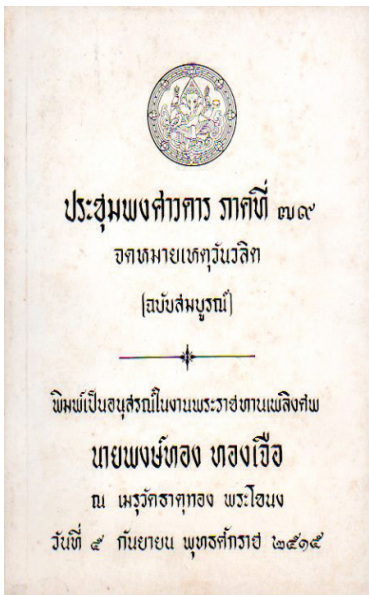
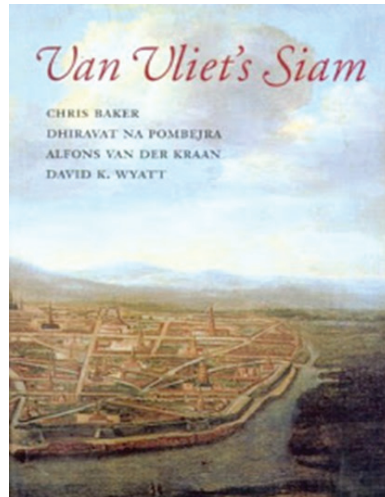
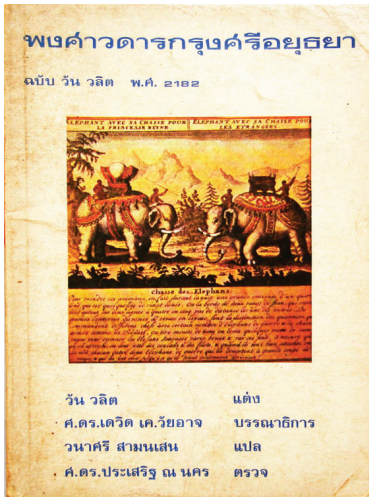
นายฟิลิปส์ ลูคัส (Philips Lucasz) ซึ่งเป็นตำแหน่งรองลงมาจากผู้สำเร็จราชการ หรือข้าหลวงใหญ่ อันโตนิโอ ฟาน ดิเมน (Antonio van Diemen) ซึ่งตอนนั้นก็เป็นนายเขาอยู่ ส่วนพงศาวดารฉบับวัน วลิต ถึงแม้ว่าจะไม่มีคำอุททอยอย่างเป็นทางการ แต่มีการเอ่ยถึงข้าหลวงใหญ่ ฟาน ดิเมน เช่นกัน สิ่งนี้ก็เป็น การเรียกร้องความสนใจจากนายวัน วลิต เขามีสำนึกในเรื่องนี้สูงทีเดียว และการที่เขาออกมาได้ส่วนหนึ่งก็อาจจะเป็นเพราะว่า เขาเขียนงานที่มีคุณค่าเหล่านี้ซึ่งก็เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสยาม เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่ทางฮอลันดาและบริษัท VOC ยังต้องติดต่อคบค้าสมาคมอยู่ด้วยเรื่อยๆ เป็นไปได้ว่า เป็นเพราะเขามีผลงานเขาจึงได้รอดจากการถูกกล่าวหาว่าคอร์รัปชัน เขาไม่ถูกลงโทษอย่างรุนแรงเท่าไร ถ้าหากเปรียบเทียบกับโยสต์ สเคาเติน ที่ถูกกล่าวหาว่ารักร่วมเพศ ตามบรรทัดฐานของศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ ถือว่าเป็นบาปมหันต์ก็เลยถูกรัดคอตายแล้วเอาร่างมาเผา แต่วัน วลิต นี่โกงไป 2 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ไม่เป็นไร เพราะไม่ได้มีคู่รักเป็นผู้ชาย”³⁶

เยเรเมียส ฟาน ฟลิต
(Jeremias van Vliet)
หรือ “วัน วลิต”

³⁶ กรมศิลปากร. รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต), น. 356-357.

ชีวิตและงานของเยเรเมียส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ “วันวลิต”
พ่อค้าฮอลันดาในสยามคริสต์ศตวรรษที่ 17

ภาพปกหนังสือผลงานของฟาน ฟลิต

บทสรุปและส่งท้าย

ระยะเวลา 9 ปีที่เข้ามาอยู่ในสยามของฟาน ฟลิต นับเป็นเวลาที่ยาวนานพอสมควร เมื่อเปรียบเทียบกับเข้ามาของพ่อค้าต่างชาติคนอื่นๆ ที่สำคัญ ฟาน ฟลิต ยังมีมรดกทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ กลายเป็นหลักฐานข้อมูลอย่างดีให้กับงานเขียนวิเคราะห์ประเด็นปัญหาทางประวัติศาสตร์ ผลงานบันทึกของเขาได้ส่งผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนมุมมองความคิดและองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 อย่างมาก

ถึงแม้ว่าฟาน ฟลิต จะมีสถานภาพค่อนข้างดีในกรุงศรีอยุธยา และกระทั่งการเป็นที่โปรดปรานแก่สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่ทว่าเขาก็ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าถึงเอกสารของราชสำนัก การเขียนงานประวัติศาสตร์ของเขาจึงอาศัยหลักฐานจากการสอบถามคำบอกเล่าจากบุคคล 2 กลุ่ม คือ ชุนนาง และไพร่ราษฎร เนื่องจากอยุธยาเป็นสังคมนานาชาติ จึงทำให้ผลงานบันทึกประวัติศาสตร์ของฟาน ฟลิต มีคุณค่าในแง่ที่เก็บบันทึกหลักฐานเรื่องราวที่ไม่ใช่แต่เฉพาะภายในวังราชสำนัก หากแต่ยังมีแง่มุมของไพร่ราษฎรอยู่ในงานของเขาด้วย จัดเป็นบันทึกประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) ที่สำคัญแบบหนึ่ง

สังคมสยาม-ไทย เป็นสังคมที่รู้จักติดต่อสมาคมกับชาวต่างชาติมาเป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่การติดต่อในรูปการค้า ความสัมพันธ์ทางการทูต การแลกเปลี่ยนศิลปวิทยาการ ฯลฯ แต่องค์ความรู้และมุมมองความคิดที่มีต่อชาวต่างชาติ กลับยังคงเต็มไปด้วยอคติ ข้อแตกต่างอย่างเดียวที่พอจะสังเกตเห็นได้ชัด ระหว่างการติดต่อสัมพันธ์ในอดีตกับปัจจุบัน ก็คือปัจจุบันการติดต่อกับต่างชาติมิใช่เรื่องเฉพาะหรือเงื่อนไขที่มีแต่เฉพาะในหมู่ชนชั้นนำอีกต่อไป การเติบโตของเทคโนโลยีการสื่อสารและศักยภาพในการเดินทางเป็นสิ่งที่มียุอยู่ในหมู่ประชาชนด้วย

ความสัมพันธ์อันดีระหว่างสยามกับเนเธอร์แลนด์ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ทำให้ชาวเนเธอร์แลนด์เป็นชาติที่รู้จักมักคุ้นกันดีกับสังคมไทยในเวลาต่อมา ทั้งนี้ หลังจากยุคของฟาน ฟลิต แล้วบริษัท VOC ก็ยังดำเนินการค้ากับกรุงศรีอยุธยา

ชีวิตและงานของเยเรมียัส ฟาน ฟลิต (Jeremias van Vliet) หรือ “วันวลิต”
พ่อค้าฮอลันดาในสยามคริสต์ศตวรรษที่ 17

มาจนถึงยุคเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 เมื่อหัวหน้าพ่อค้าฮอลันดาคนสุดท้ายได้จบชีวิตลงในช่วงที่อยุธยา มีสงครามกับพม่า บริษัท VOC ได้ถอนตัวออกจากสยามช่วงหนึ่ง แต่ไม่นานก็กลับเข้ามาอีกในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยมีข้อมูลที่เชื่อถือได้ว่าป็นใหญ่ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินใช้ในการสงครามนั้น ได้มาจากพ่อค้าฮอลันดา

การศึกษาประเด็นประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ น่าจะถูกเติมเต็มและสมบูรณ์มากขึ้น หากมีการศึกษาที่ขยายขอบข่ายลงไปค้นคว้าเกี่ยวกับบุคคลระดับต่างๆ ที่อยู่ตรงกลาง หรือมีบทบาทเชื่อมต่อให้เกิดความสัมพันธ์และธำรงรักษาความสัมพันธ์ดังกล่าว ยังมีคนอื่นที่ควรกล่าวถึงอีกมาก แต่ด้วยความจำกัดของพื้นที่และความจำเป็นที่ต้องมีขอบข่ายของประเด็นศึกษาที่แน่ชัด ก็ทำให้กล่าวถึงได้เฉพาะเรื่องของฟาน ฟลิต ในที่นี้